

УДК 339.9

ЧОРНА НЕЛЯ,*доктор економічних наук, доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК Тернопільського національного економічного університету***ЧОРНИЙ РОМАН,***кандидат економічних наук, доцент кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін Нововолинського факультету Тернопільського національного економічного університету*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

У статті узагальнено сутнісний зміст категорії "глобалізація". Розглянуто вплив глобалізаційних процесів на розвиток аграрного бізнесу України. Визначено ймовірні вигоди та ризики від зростання участі країни у світових економічних процесах. Досліджено рівень підготовленості держави в умовах глобалізації. Узагальнено світові тенденції розвитку сільськогосподарства та забезпечення населення продовольством. Проаналізовано сучасний стан розвитку аграрного бізнесу, виявлено проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення. Обґрунтовано необхідність державної підтримки досліджуваного сектора економіки.

Ключові слова: глобалізація; світовий ринок; міжнародна торгівля; Європейський Союз; Світова організація торгівлі; інтеграція; лібералізація; конкуренція; експорт; імпорт; аграрний бізнес; сільське господарство; продукти харчування.

Постановка проблеми. Трансформація економіки в Україні та зв'язки з нею вимагають пошуку нових рішень в економічній аграрній політиці. З одного боку, це підкреслює значення сучасного соціально-економічного досвіду високорозвинутих країн, з іншого - вимагає адаптації до глобальних процесів та їх динамічних змін.

Сучасне сільське господарство світу стоїть перед багатьма проблемами й можливостями розвитку. Стосується це як індустріалізації сільськогосподарства, так і процесів у сфері біотехнології, мінливих кліматичних умов, можливостей, що створює нова епоха інформаційної економіки й глобалізації. Прогрес біотехнологічних та інформаційних технологій разом з організацією підприємств агробізнесу докорінним чином змінюють сферу виробництва продовольства.

Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави - продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор України, безперечно, спроможний на вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду.

Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінюваних умов, а відповідно - до подальшого вдосконалення аграрної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми розвитку аграрного сектора відображені в працях П. Гайдуцького, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Ю. Нестерчука, О. Онищенко, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Юрчишина та багатьох інших. Вивченню

процесу агроглобалізації присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема О. Бородіної, В. Власова, Є. Ковальова, Т. Осташко, О. Шпичака та інших. Разом із тим, у сучасних реаліях багато питань все ще залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті - оцінити вплив глобалізаційних процесів на розвиток аграрного бізнесу України та застосувати результати проведеного аналізу для вироблення рекомендацій щодо стратегії економічної політики.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація - це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як позитивний вплив на міжнародну економіку, так і негативний. Однак глобалізація економіки - це не лише вигоди від зростання участі країни у світових економічних процесах, але й висока ймовірність втрат, зростання ризиків.

Ключовим питанням є різні підходи до глобалізації з огляду на цілі, яким вона має відповідати. Цілком можна погодитися з тими дослідниками, які вважають, що глобалізація є економіко-політичним процесом, який завжди виступає у світовій економіці й виражається в диференційованому насиченні лібералізації припливу товарів, послуг, капіталу й людей [11]. Суть глобалізації полягає в трансформації економічної діяльності в різних вимірах від рівня національного до загальносвітового.

Лібералізація ринків має позитивне значення, оскільки усуваються тарифні бар'єри, зростає продуктивність, міжнародна спеціалізація, прискорюється надходження інформації. Однак цей процес супроводжується і серйозними загрозами: обмеженням ролі й функцій держави у формуванні економічних процесів, деструктуризацією державних установ, виникненням багатьох неузгодженостей між глобальним ринком і суверенною державою.

Уважається, що до головних чинників глобалізації відноситься застосування здобутків науково-технічної

революції, зокрема інформатики, а також поглиблення міжнародного поділу праці та зростання її продуктивності. Із цим пов'язано суттєве зростання товарообороту у світовому масштабі, переміщення капіталу, технологій, товарів і послуг та людей.

Можна виділити різні види глобалізації, з огляду на певну системну подібність: національний, транснаціональний і глобальний (загальносвітовий). Вони визначають сферу й форму глобалізаційної діяльності, а також мають ключове значення для способів їх прояву, унаслідок чого суттєво впливають на спосіб їх інституціоналізації та формалізації.

Огляд літератури дає можливість виділити як основні й найбільш типові ринкові, фінансові, технологічні, правові, політичні, культурні визначники глобалізації. До особливо складних і конфліктних у світовому вимірі належать проблеми сільського господарства, продовольчої безпеки й лібералізації торгівлі продовольчими товарами. Специфіка сільського господарства, значні відмінності його розвитку в окремих країнах, на різних континентах, а також низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції створили загрози його значущості й дальшого поглиблення відмінностей між країнами та регіонами світу.

Процес глобалізації має істотний вплив на агробізнес, головним чином, через міжнародну торгівлю. Швидкий розвиток глобалізації в міжнародній торгівлі створює передумови до значного поглиблення процесу глобалізації поза товарними ринками, зокрема у сфері міжнародного руху капіталу й ресурсів праці. Глобалізація не оминає жодної галузі економіки. Уважається, що початком глобалізації в сільському господарстві став Уругвайський раунд ГАТТ, коли розпочалася підтримка більш конкурентних засад у сільському господарстві й торгівлі продовольством. На сьогодні Світова організація торгівлі (СОТ) ще більшою мірою очікує лібералізації сільськогосподарської політики в європейських країнах, хоча модель європейського сільськогосподарства значно обмежує його підтримку, головним чином через соціальні причини.

Український аграрний сектор із потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективною інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого - зростання доходів сільського населення, задіяного в аграрній економіці, що складає понад третину всього населення країни, може дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Сільське господарство України характеризується значними площами сільськогосподарських угідь, високою їх якістю, великими обсягами виробництва окремих зернових культур, соняшника, картоплі. В умовах надлишку продовольства, що виробляється на інтенсивній основі в Європейському Союзі (ЄС) і частково надходить на внутрішній ринок, особливого значення набувають такі риси вітчизняної продукції, як якість, смак та екологічна чистота завдяки слабкому застосуванню мінеральних добрив і пестицидів.

Стратегічною метою вітчизняного сільського господарства є підготовка до інтеграції із сільським господарством ЄС. Цей процес буде проходити зі значними труднощами. Виникають вони із суттєвої різниці в розвитку та надто повільних структурних перетворень у сфері пристосування всього сільського господарства до європейських стандартів. Особливо це стосується частки сільського господарства у ВВП, яка в країнах ЄС у середньому складає 3,5 %, а в Україні - 12-15 %, а також зайнятості в сільському господарстві (ЄС -

близько 5 %, Україна - 8-20 %). Усе це дає нижчу продуктивність праці в сільському господарстві України в 6-8 разів.

Інтеграція до ЄС дасть Україні шанси ліквідувати розрив у розвитку при відповідному використанні фінансових ресурсів на розвиток сільських територій. Істотне значення в процесі інтеграції вітчизняного сільського господарства із ЄС має поступова лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією і продовольством. Це особливо актуально у зв'язку з інтернаціоналізацією виробництва й глобалізаційними процесами.

Інтеграція України до ЄС означає, що важливим елементом розвитку підприємств буде конкурентоздатність вітчизняної сфери переробки сільськогосподарської продукції, яка виникатиме з декількох умов: потреби й переваги споживачів, правового регулювання, застосування євромаркетингу. Разом із тим, інше значення буде мати якість продукції й пошук ринкових ніш, які дозволять досягнути високої рентабельності. Процес лібералізації не лише принесе значну вигоду, але й сформує гостру конкуренцію на українському ринку, який тривалий час оберігався різними бар'єрами від європейських виробників і дозволяв багатьом немоdernізованим і нереконструйованим вітчизняним фірмам спокійно існувати й реалізовувати вироблену продукцію.

Ієрархія проблем, властивих для сільського господарства України, є такою:

1. Проблеми найвищого пріоритету:

- зростаюча конкуренція інших країн із вітчизняними сільськогосподарськими виробниками;
- недостатні знання й професійна підготовка виробників до умов ринкової діяльності та потреб міжнародного ринку й маркетингу;
- недосконалий підхід до вільної торгівлі та експортно-імпоротної політики;
- відсутність будь-якої політики стосовно сільськогосподарського надвиробництва;
- домінація виробничої та збутової орієнтації сільськогосподарських виробників без огляду на проблеми ринку.

2. Проблеми середнього пріоритету:

- відсутність змін у дослідженнях, навчанні й розповсюдженні їх стосовно змін, що виникають у сільському господарстві;
- зростаюча нестабільність продовольчого ринку, що виникає із залежності сільського господарства від експорту;
- недоцільність окремих урядових програм;
- зростання витрат на виробництво й маркетинг без покращення інфраструктури ринку, погіршення доходів та можливості зайнятості на селі;
- надмірна залежність доходів від державної підтримки;
- відсутність альтернатив для ключових галузей рослинництва і тваринництва;
- зростаюча потреба витрат несільськогосподарських засобів на сільськогосподарське виробництво.

3. Проблеми нижчих пріоритетів:

- недостатнє збереження й консервація земель, зростання витрат у сільськогосподарському виробництві;
- надмірне включення чинників у сільськогосподарське виробництво.

Сучасний шлях розвитку й вирішення економічних проблем села й сільського господарства, агробізнесу щораз більшою мірою узгоджується зі світовими зв'язками й залежностями. Зменшується незалежність економічної політики на користь підпорядкування тенденціям і зв'язкам, характерним у світовому масштабі.

Агробізнес є продуктом міжнародної інтеграції, пов'язуючи в одне ціле всі ланки й господарські одиниці, що беруть участь в інтегрованому процесі виробництва продовольства і його переміщення від виробника до споживача. У сучасному світі господарська єдність виходить за межі держав, охоплює також сільське господарство й усю сферу агробізнесу. Зауважимо, що міжнародна інтеграція є домінуючим процесом і вказує економікам окремих країн нові засади функціонування, критерії оцінки й головні пріоритети. Агробізнес із державної структури переходить у світовий феномен. Виникають нові інституції, які відбирають частину незалежності в окремих країн, встановлюють нові міжнародні критерії оцінки національних економік. Міжнародна інтеграція означає втрату частини національної суверенності. Її економічний сенс полягає в тому, що країни, які беруть участь у міжнародних структурах, добровільно відмовляються від частини своєї національної незалежності для того, щоб досягнути інших вигод, які цінуються вище за незалежність. У цьому полягає великий парадокс сучасного світу.

У світі між тим простежується зростання добробуту населення, який вимірюється такими показниками, як зростання середньої тривалості життя, зменшення смертності немовлят, зростання рівня культурного споживання, вільного часу тощо. Одним з основних показників добробуту населення є зростання споживання продовольства. Це стало можливим завдяки збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, абсолютному й відносному зниженню цін на сільськогосподарську сировину, розширенню технічних можливостей транспорту й продовольства. Багато прогнозів указують на збереження такої тенденції в найближчі дватри десятиліття років.

Окрім того, з'являються нові й посилюються існуючі тенденції світового ринку продовольства. Основними з них є:

- зменшення темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції внаслідок зменшення попиту на продовольство та низьку конкурентоздатність непродовольчих продуктів сільського господарства;
- рівень зростання міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією й продовольством значно перевищить рівень зростання виробництва: це буде одним з основних чинників зниження цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство [10];
- структура світової торгівлі сільськогосподарською продукцією й продовольством буде змінюватися в напрямку зростання глибокопереробного продовольства за рахунок торгівлі сільськогосподарською сировиною;
- частка торгівлі сільськогосподарською продукцією й продовольством суттєво зменшуватиметься;
- безпосередні закордонні інвестиції відіграють суттєву роль у покращенні конкурентоздатності переробних підприємств. Це спонукатиме вітчизняні переробні підприємства до внутрішньої конкуренції, що стане стимулом упровадження нових технологій і засад організації праці.

Формуючі тенденції розвитку світового сільського господарства і світової торгівлі продовольством будуть в основному виражати масштаби й форми агробізнесу - сільського господарства та переробки. Передбачуваними є особливо низька динаміка розвитку агробізнесу, структурні зміни як у сільському господарстві, так і у світовій торгівлі продовольством. Це означає, що вітчизняний агробізнес, продовольчий ринок будуть в основному формуватися залежно від наростаючого процесу глобалізації світової економіки.

Майбутнє українського сільського господарства в

контексті глобалізації залежатиме від його адаптаційної здатності. На конкурентоздатність вітчизняного сільського господарства на світовій арені, на наш погляд, впливатимуть три групи передумов:

- макроекономічні передумови, що визначаються динамізмом і раціональністю вітчизняної економіки;
- інноваційно-інвестиційні передумови, насамперед у формуванні відповідного клімату всередині країни та на рівні кожного господарюючого суб'єкта;
- розвиток сільського господарства відповідно до прийнятих соціальних стандартів.

По відношенню до глобалізації стратегічні напрямки розвитку вітчизняного сільського господарства має сформулювати [10]:

- поступова дерегресивна оцінка значення сільськогосподарської продукції й сільського господарства як народногосподарської галузі;
- нові можливості науково-технічного прогресу в сільському господарстві, головне у сфері біотехнологій;
- зростання очікувань "паритетної" самореалізації виробників сільськогосподарської продукції;
- вирішальна роль споживачів продовольства в програмуванні розвитку аграрного сектора;
- експортно-імпортна відкритість на міжнародні ринки.

У цьому контексті для України є шанси щодо:

- 1) розвитку інтенсивного виробництва й експорту провідних культур до країн третього світу та країн колишнього Радянського Союзу;
- 2) виробництво сировинних технічних культур та їх експорт до країн Євросоюзу;
- 3) екологічне виробництво й експорт до високорозвинутих країн.

Процеси глобалізації суттєво впливають на розвиток світового продовольчого ринку. С. Шевельова відзначає такі з них [12]:

1. Розвиток знань, науки, сучасних технологій вплинув на продовольство, яке стає все глибше переробленим продуктом. Глобальним явищем є зростання механізації праці в сільському господарстві, розповсюдження найкращих сортів рослин і порід тварин.
2. Необмежені технологічні можливості та зростаюча конкуренція призвели до скорочення циклу життя багатьох продовольчих товарів і постійного створення нових товарів.
3. Поступове зростання населення світу. У липні 2010 року населення вже сягнуло 7 млрд. У зв'язку із цим можна очікувати зростання попиту на продовольчі товари. З огляду на низьку купівельну спроможність населення сільськогосподарських країн зростатиме попит на дешеве продовольство. Разом із цим, зростатимуть вимоги до якості продукції та безпеки споживання.
4. Кількість осіб, що буде зайнята в сільському господарстві, скорочуватиметься. Передбачається, що до 2025 року 2/3 населення проживатиме в містах, порівняно з 3 % міського населення на початку ХХ століття.
5. Посилюватимуться процеси концентрації, наслідком чого буде розвиток великих ферм (капіталістичних господарств), натомість малі господарства займатимуться агротуризмом, охороною середовища та рекреацією.

6. Для розвитку вільного руху товарів і послуг на світовому ринку існує багато бар'єрів: технологічних, технічних, митних, природних, економічних, політичних. Особливо це стосується можливості імпорту продукції країнами, де вона не виробляється.

Найбільш активно розвивається співробітництво України з Організацією з питань продовольства та сільського господарства (ФАО). Україна є членом 5 від-

критичних комітетів та 2 комісій ФАО. У рамках технічної допомоги ФАО реалізовано 5 проектів. Вони стосуються вдосконалення агроінформаційної системи; формування політики розвитку сільського господарства на середню перспективу; розбудови Української лабораторії якості й безпеки харчової і сільськогосподарської продукції; допомоги по ранньому виявленню й запобіганню пташиному грипу.

Станом на 2014 рік проблемним питанням співробітництва з міжнародними організаціями залишається існуюча заборгованість по сплаті членських внесків перед рядом міжнародних організацій. Так, фінансові зобов'язання не погашені перед Міжнародною Радою по зерну (більше 56 тис. фунтів стерлінгів), Міжнародною організацією виноградарства та виноробства (45,4 тис. євро) та Міжнародною організацією із цукру (більше 72 тис. фунтів стерлінгів). Членство України в цих організаціях тимчасово обмежене.

Невирішеність цього питання, безумовно, негативно впливає на міжнародний імідж нашої держави й позбавляє Україну можливості брати участь у формуванні світової аграрної політики за цілими напрямками. Основними донорами міжнародної технічної допомоги виступають Європейський Союз, уряди США, Канади, Нідерландів, Німеччини та Швеції.

У 2013 році, за даними Державної служби статистики України, прямі іноземні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство зросли на 15 %, тоді як в економіку загалом - лише на 5 % порівняно з 2012 роком. На початок 2014 року їх обсяг становив 839,3 млн дол. США. Найбільш привабливим для іноземних інвесторів залишається сільське господарство Київщини та Івано-Франківщини. У ці регіони надійшло близько половини (47,8 %) інвестицій галузі, у тому числі Київ залучив 20 %, Київська область - 15,8 %, а Івано-Франківська область - 12 %. Більше половини інвестицій - 56 % - спрямовується в рослинницьку галузь, переважно на вирощування однорічних і дворічних культур. У розвитку тваринництва у 2013 році спрямовано 34 % прямих іноземних інвестицій.

Варто також зазначити, що зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України за 2013 р. становив 25,9 млрд дол. США (на 0,5 % менше, ніж у 2012 р., або 18,5 % від зовнішньоторговельного обігу України). В АПК забезпечене багаторічне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі: з 2010 р. цей показник зростає майже удвічі й становив 8,6 млрд дол. США у 2013 р. (на 15 % менше за попередній рік). І це при тому, що в умовах критично низьких світових цін на основні експортні позиції України за 2013 р. обсяги експорту не у фізичному, а у вартісному вираженні зменшилися, а обсяги імпорту зросли майже на 9 % (обсяги імпорту продукції рослинництва становили 6,4 млрд дол. США, або 74 %, продукції тваринництва - 2,2 млрд дол. США, або 26 %).

Прогнозується, що за результатами роботи у 2014 році позитивне сальдо зовнішньої торгівлі збільшиться до 11,6 млрд дол. США (на 31,8 %) при незмінних обсягах імпорту (у 8,6 млрд дол. США) та зростанні обсягів експорту до 20,2 млрд дол. США (на 16,8 %).

У 2013 р. Україна стала беззаперечним лідером у поставках м'якої пшениці на ринок ЄС. Уперше цього року на ринку ЄС надійшла продукція тваринництва, а саме: м'ясо птиці. Ключове досягнення аграрного сектора у 2013 р. - розширення ринків збуту української продукції та суттєве розширення присутності на традиційних ринках (Китай, Бангладеш, Японія, Пакистан, В'єтнам, Південна Корея, Сирія, Ірак, ОАЕ, Кенія, країни ЄС, Білорусь).

Попередній досвід показує, що сільське господарство України щоразу більше зазнає зовнішнього впливу, коли економічна політика шляхом маневрування кредитних ставок, рівня обміну валюти (валютного курсу) та експортно-імпоротної політики бере участь у формуванні відносин з іншими країнами й міжнародними організаціями.

Наступний висновок для сільського господарства впливає з конкуренції, яка мусить бути досягнута шляхом адаптації та розвитку більш відкритої економіки. США, Аргентина, Австралія, Канада, Бразилія, країни ЄС постійно намагаються збільшити частку ринку. У такій ситуації вітчизняне сільське господарство знаходиться в умовах гострої цінової конкуренції. Це вплине безпосередньо на виробників продукції, які змушені знижувати собівартість і реалізаційні ціни. Цього вимагає світовий ринок. Таким чином, проявляється механізм безпосереднього зв'язку сільського господарства й агробізнесу України з міжнародною торгівлею й співпрацею. Українське сільське господарство жодною мірою не може ігнорувати міжнародного конкурентного тиску, а також не може реалізовувати таку аграрну політику, яка б зменшувала власні конкурентні можливості на світових ринках.

Головні причини протекціонізму в міжнародній торгівлі обумовлюються потребами: захисту безпеки країни, охорони здоров'я, захисту перед нечесною конкуренцією з інших держав, збереження існуючої економічної політики та існуючих урядових програм, захисту нових галузей переробки, покращення торговельного балансу країни.

Країни ЄС щораз більше накопичують надлишки продовольства. Спільна аграрна політика ЄС принесла швидке та ефективне зростання сільськогосподарського виробництва й змінила ситуацію на світовому продовольчому ринку. ЄС із імпортера стає щораз більш агресивним експортером сільськогосподарської продукції та активним конкурентом, передусім США, на ринку продовольства. Боротьба між ЄС і США є тим гострішою, чим більше країни ЄС застосовують ряд розв'язків стосовно інтервенції, які проводяться в США, що призводить до подібних результатів. Обмеження обсягів субсидіювання американського експорту є важливою передумовою впровадження таких змін у торговельній політиці інших країн.

Гра на світових ринках не відбувається стосовно встановлених і єдиних засад. Окрім країн субсидують імпорт, інші - експорт, деякі обкладають імпорт податками, інші - оподатковують експорт, більшість країн намагається організувати допомогу своїм сільгоспвиробникам у формі різних виробничих програм. Із цього впливає, що ринкові сигнали в міжнародному обороті сільськогосподарської продукції не завжди відображають реальну ситуацію попиту й пропозиції, чого варто було б очікувати в умовах лібералізації ринку.

Для України процеси лібералізації створюють проблеми щодо конкурентоздатності на світових ринках, що одночасно зі скороченням політики субсидіювання може мати негативний вплив на все сільськогосподарське виробництво та суміжні з ним галузі. Досягнення конкурентного рівня на ринку продовольства вимагає значних і тривалих фінансових інвестицій, практично в усіх сферах, а особливо у сфері наукових досліджень та аграрної освіти.

Отже, розвиток сільського господарства й вітчизняного агробізнесу значною мірою буде залежати від економічної сили й нарощування її вираженими лідерами на цьому ринку - США та країн ЄС. Зауважимо, що економічні наміри не завжди співпадають із політичними

рішеннями. Економічна ситуація у світі, як і нові регулювання світової торговельної політики, призводять до того, що значна частина країн змушена проводити драматичні зміни відповідно до змін на світовому ринку. Стосується це й України, яка прагне до збільшення експорту продукції, у тому числі й продовольчої. Разом із цим, практично не звертається уваги на те, що надлишок продукції є загрозою міжнародного ринку, впливаючи й на країни, що експортують та імпортують продовольство.

Більшість спеціалістів переконані, що світові торговельні тенденції є результатом економічної та торговельної гри між США, ЄС і деякими іншими конкурентами у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Значна кількість спеціалістів у сфері міжнародної торгівлі підкреслюють, що США, пропонуючи діяльну лібералізацію міжнародної торгівлі, разом із тим, не припиняють застосовувати різноманітні форми урядової інтервенції, коли це є корисним для сільського господарства чи споживачів.

Сільськогосподарська політика США змушує сільське господарство ЄС до гострої конкуренції й започаткування спільної аграрної політики. Європейське сільське господарство знаходиться в перспективнішій конфронтації із сільським господарством США, відповідно, аграрна політика ЄС започаткувала інтервенціоналізм, який використовувався значно раніше в сільському господарстві США.

Відповідно до засад СОТ підтверджується умова вільної торгівлі, що виключає будь-які кількісні обмеження. Однак практика не завжди відповідає тим засадам. Для української економіки суттєве значення має можливість збільшення вітчизняного експорту до країн ЄС, у т. ч. і продукції сільського господарства й продовольства. Одночасно зацікавленість українських фірм, особливо зі сфери агробізнесу, є дуже низькою, найімовірніше з огляду на низьку конкурентоздатність її продукції, оскільки ці ринки відкриті до конкуренції зі значно нижчими цінами.

Співробітництво з Європейським Союзом є одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України, саме тому на цей час активно здійснюються заходи, спрямовані на поглиблення співпраці між Україною та ЄС, зокрема у сфері агропромислового комплексу.

Про це свідчать регулярні засідання Діалогу "Україна - ЄС" з аграрних питань, що дає змогу систематично та в конструктивному руслі обмінюватися корисною інформацією, вивчати досвід ЄС з актуальних питань для розвитку аграрного сектора України; засідання Координаційної ради з питань аграрної реформи, основним завданням якої є адаптація аграрного сектора України до умов ЄС, а також укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у якій представлено окремий розділ "Сільське господарство та розвиток сільської місцевості".

Разом із тим, як Україна, так і ЄС зацікавлені в підтримці та розвитку міцних, передбачуваних, прозорих і відкритих торговельних відносин. Особливо актуальним подібний підхід є у сфері агропродовольчої торгівлі. Підтвердженням тому є укладення Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, фундаментальною метою якої є зростання торгівлі та інвестиційних потоків між Україною та ЄС шляхом лібералізації торгівлі та гармонізації регуляторного середовища. Перераховані заходи свідчать про те, що європейська інтеграція стає сучасною ознакою й важливим фактором очікуваних прогресивних змін в аграрному секторі економіки України.

Безперечно, вітчизняне сільське господарство буде в складних умовах конкуренції як щодо експорту, так і щодо імпорту продукції сільського господарства й продовольства. Труднощі полягають у різниці виробничого потенціалу України та інших країн, що експортують товари до України. Із цієї точки зору, країни ЄС та інші, зокрема США, знаходяться в кращому становищі (експортна допомога, застосування маркетингу, зниження цін, інвестиційні можливості). Україна знаходиться в центральній-східній частині Європи, наразі досконало не організований, із багатьма соціально-економічними протиріччями. Ця територія перебуває в періоді складної ринкової трансформації та формування нового економічного й міжнародного порядку (одні країни стали членами ЄС, інші - готуються до цього, ще інші - мають наміри). Центральна-Східна Європа в останні два десятиріччя переживає глибоку економічну кризу, пов'язану із започаткуванням у 1989-1990 роках процесу трансформації економіки до ринкових засад, що виражається в значному скороченні виробництва й споживання.

Країни цієї території разом із реалізацією процесів переходу до ринкової економіки й реформування сільського господарства стали країнами, що імпортують продовольство. Це стосується й України - одного з найпотужніших виробників продовольства в центральній-східній частині Європи. Усе це вказує на особливу потребу визначення напрямів розвитку та стратегії українського сільського господарства й агробізнесу.

Сучасна світова економіка свідчить, що інтеграційні та глобалізаційні процеси, незалежно від поточних труднощів, є основною тенденцією розвитку світу. Сьогодні Україна знаходиться в часі, коли шляхи розвитку вітчизняного села й сільського господарства будуть подібними до шляхів сучасного світового розвитку, якщо не тождесними з ними. Розуміння й використання досвіду країн, які знаходяться попереду нас, на вищих шаблях соціально-економічного розвитку, є суттєвим і не потребує серйозних інвестицій.

Правила глобальної гри чітко визначають основні проблеми сучасного світового сільського господарства: розширення товарності виробництва й споживання продовольства, прискорення біологічного й техніко-економічного прогресу в сільському господарстві та тенденції абсолютного й відносного зниження цін на сільськогосподарську сировину. Прискорення входження України в русло розвитку світового сільського господарства відкриває великі потенційні можливості й виходи для вітчизняного сільського господарства. Як використати ці можливості, які зусилля тут необхідні і як поєднати загальну політику з аграрною - це питання, які все актуальніше стоять перед сільським господарством України. Відмітимо, що європейські інтеграційні процеси прискорюють формування відповідних запитань.

На нашу думку, якщо прийняти американське сільське господарство як модель глобального майбутнього сільського господарства, у якому функціонують господарства з площею угідь від кількох до сотні тисяч гектарів, можна зауважити, що всі вони працюють ефективно. В Україні теж зустрічаються сільськогосподарські підприємства подібних розмірів. Однак це можливе лише в країні, технологічний розвиток якої є дуже високим, де вся логістична система обслуговування сільського господарства функціонує злагоджено, де немає серйозних політичних протистоянь. Подібний розвиток можливий у багатьох країнах, у тому числі й в Україні.

Сучасна трансформація американського суспільства є показовою для розвитку інших суспільств. Ця трансформація стосується таких перетворень:

1) перехід від моделі традиційного суспільства з агропромисловим характером до суспільства інформаційного;

2) перехід від економіки національної до економіки глобальної;

3) перехід від суспільства відкритого до суспільства шансів;

4) перехід від суспільства з домінацією центральних органів влади до домінації діяльності громадського самоврядування.

Сьогодні виникають нові умови й концепції розвитку сільського господарства, що є наслідком змін у міжнародному поділі праці й формуванні світової системи сільського господарства та світового ринку сільськогосподарської продукції, прискорення науково-технічного прогресу, що дозволяє створювати нові чинники, такі як підприємництво, глобалізація, еластичність діяльності, наростання нової тенденції переходу до індивідуальних і персональних інтересів, перехід від окремих джерел доходів до цілої групи, що пов'язано зі зміною традиційних та економічних цілей господарств і сім'ї, вхід сільського господарства в етап надвиробництва й проблем, що із цього виникають. Старий принцип "виробляти більше і дешевше" змінюється на новий, що виникає з надвиробництва, тобто виробляти стільки ж або менше, але більш ефективно. Це створює цілком іншу суспільну та індивідуальну ситуацію сільського господарства, а одночасно змушує змінювати філософію поведінки сільськогосподарських виробників.

Висновки

Аграрний сектор економіки України має достатньо передумов для успішного входження до світового співтовариства: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, значний людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатівікові традиції ведення сільського господарства. Однак на сьогодні наша країна не зовсім готова до глобальної інтеграції та міжнародної конкуренції. Оскільки держава з таким потенціалом не може залишатися ізольованою, то її пріоритетним завданням має стати наближення вітчизняної економіки до рівня провідних країн світу шляхом активізації інноваційного процесу, підвищення стимулів до праці, покращення інвестиційного клімату, адаптації законодавства до сучасних умов господарювання, усебічної підтримки аграрного бізнесу. Покращити становище України на світовому ринку можливо тільки завдяки застосуванню ефективної зовнішньоекономічної політики.

Отже, глобалізаційні процеси формують зовнішнє інституційне середовище, не враховувати його впливу неможливо. Потрібно не очікувати, а йти назустріч глобалізації, стаючи активним її учасником, зокрема й у

контексті реальної інтеграції вітчизняного аграрного бізнесу. Подальша інституційна трансформація українського аграрного сектора має сприяти його стабілізації, підвищити рівень захищеності щодо впливу екзогенних факторів. Зауважимо, що немає єдиного універсального шляху розвитку сільського господарства й вирішення аграрного питання. Кожна країна у властивий їй спосіб з урахуванням конкретних умов повинна вирішувати аграрні проблеми. Зростаючий рівень глобалізації в міжнародній торгівлі, зокрема й продуктами харчування, суттєво впливає на характер проблеми продовольчої самозабезпеченості. У сучасних умовах економічні перетворення в державі повинні узгоджуватися з глобалізаційними процесами у світовій економіці, з їх прогнозними оцінками. Україна має визначити й постійно уточнювати своє місце, свою перспективу, свою роль в інтеграційних процесах по відношенню до провідних гравців на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна О. М. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : [монографія] / О. М. Бородіна. - Ужгород : ІВА, 2006. - 496 с.
2. Кирилов Ю. Є. Методологічні орієнтири розвитку аграрного сектора України в умовах глобалізації / Ю. Є. Кирилов // Економіка АПК. - 2012. - № 11. - С. 104-107.
3. Ключко В. М. Шляхи підвищення ефективності АПК України / В. М. Ключко // Економіка АПК. - 2013. - № 1. - С. 45-48.
4. Осташко Т. О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т. О. Осташко. - К. : Інститут сільського розвитку, 2005. - 70 с.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Пасхавер Б. Й. Сценарії розвитку агросфери / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. - 2011. - № 11. - С. 38-44.
7. Пасхавер Б. Й. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б. Й. Пасхавер, Л. В. Молдаван, О. В. Шубравська // Економіка АПК. - 2012. - № 9. - С. 3-9.
8. Петриченко В. Ф. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року / В. Ф. Петриченко // Економіка АПК. - 2012. - № 11. - С. 3-9.
9. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. - К. : ННЦ ІАЕ, 2008. - 632 с.
10. Hunek T. Dylematy polityki rolnej. Integracja polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską / T. Hunek. - Warszawa, 2000. - 182 s.
11. Niemczyk J. Europejski model rolnictwa a tendencje globalizacyjne w sektorze rolno-żywnościowym / J. Niemczyk // Wieś i Rolnictwo. - 2001. - nr 3 (112). - S. 33-48.
12. Shevelova S. Współczesne tendencje procesu globalizacji: szanse i zagrożenia / S. Shevelova // Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. - 2005. - Vol. 7. - № 4. - S. 340-348.

Черная Неля,

доктор экономических наук, доцент кафедры экономики, организации и планирования в АПК Тернопольского национального экономического университета

Черный Роман,

кандидат экономических наук, доцент кафедры общэкономических и гуманитарных дисциплин Нововольнского факультета Тернопольского национального экономического университета

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО БИЗНЕСА УКРАИНЫ

В статье обобщено сущностное содержание категории "глобализация". Рассмотрено влияние глобализационных процессов на развитие аграрного бизнеса Украины. Определены возможные выгоды и риски от

роста участия страны в мировых экономических процессах. Исследован уровень подготовленности государства в условиях глобализации. Обобщены мировые тенденции развития сельского хозяйства и обеспечения населения продовольствием. Проанализировано современное состояние аграрного бизнеса, выявлены проблемы и предложены пути их решения. Обоснована необходимость государственной поддержки исследуемого сектора экономики.

Ключевые слова: глобализация; мировой рынок; международная торговля; Европейский Союз; Всемирная торговая организация; интеграция; либерализация; конкуренция; экспорт; импорт; аграрный бизнес; сельское хозяйство; продукты питания.

Chorna Nelya,

Doctor of Economics, Associate Professor of Economics, organization and planning in Agroindustrial Complex, Ternopil National Economic University

Chornyy Roman,

PhD (Economics), assistant professor of general economic and humanitarian disciplines, faculty Novovolynsk of Ternopil National Economic University

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS OF UKRAINE

The author overviewed the substantive content of the category of "globalization". The influence of globalization processes on the development of agribusiness of Ukraine is considered. The likely benefits and risks of growth of the country's participation in the global economic processes are determined. The level of preparedness of the state under globalization is studied. Global trends of the development of agriculture and providing people with food are overviewed. The current state of the development of agribusiness is analyzed, the problems are found and their solutions are proposed. The necessity of the state support for the studied sector of economics is proved.

The future of Ukrainian agriculture in the context of globalization depends on its adaptive capacity. In our opinion, three groups of conditions affect the competitiveness of domestic agriculture in the world. They are: macroeconomic conditions that are determined by rationality and dynamism of the domestic economy; prerequisites for investment, especially in the development of an appropriate climate in the country and at the level of each entity; agricultural development in accordance with accepted social standards. Achieving the competitive level in the global food market requires considerable and sustained financial investment in almost all sectors, especially in scientific research and agricultural education. The increasing level of globalization in the international trade, including food, significantly affects the nature of the problem of food self-sufficiency.

Keywords: globalization; global market; international trade; European Union; World Trade Organization; integration; liberalization; competition; export; import; agricultural business; agriculture and food.

REFERENCES

1. Borodina O. (2006), Agricultural sector of Ukraine towards European integration, Uzhhorod, 496 p. (ukr).
2. Kyrylov Y. (2012), Methodological guidelines of the development of Ukraine's agricultural sector in the context of globalization, *Economy of agroindustrial complex*, 11, pp. 104-107 (ukr).
3. Klochko V. (2013), Effective AIC of Ukraine, *Economy of agroindustrial complex*, 1, pp. 45-48 (ukr).
4. Ostashko T. (2005), Agriculture in the WTO and EU, Kyiv, 70 p. (ukr).
5. The National Boards of Statistics of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (ukr).
6. Pashaver B. (2011), Scenarios of the development of the agrosphere, *Economics of Ukraine*, 11, pp. 38-44 (ukr).
7. Pashaver B., Moldavan L., Shubravska O. (2012), The main problems of agricultural production, *Economy of agroindustrial complex*, 9, pp. 3-9 (ukr).
8. Petrychenko V. (2012), Strategic directions of the development of the agricultural sector for the period until 2020, *Economy of agroindustrial complex*, 11, pp. 3-9 (ukr).
9. Sabluk P., Bilous O., Vlasov V. (2008), Globalization and food, Kyiv, 632 p. (ukr).
10. Hunek T. (2000), Policy dilemmas - the integration of Polish agriculture and rural ZUE, Warsaw, 182 p. (pol).
11. Niemczyk J. (2001), European model of agriculture and globalization trends in the agricultural sector food and agriculture, *Agriculture*, 3 (112), pp. 34-38 (pol).
12. Shevelova S. (2005), Contemporary trends of global change of world market of the dairy product, *Agrarian question in Poland and in the dawn*, Warsaw, Vol. 7, № 4, pp. 340-348 (pol).

© Чорна Неля, Чорний Роман
Надійшла до редакції 20.11.2014